

સત્સંગ પ્રદીપ

SATSANG PRADEEP

૬૨ મહીનાની ૨૨મી તારીખે નડીઆદથી પ્રકાશિત થતું
શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળનું માસીક મુખ્યપત્ર

Published from Nadiad on 22nd of every Month
Monthly Publication of Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal

વર્ષ : ૪	✿	૨૨-મે-૨૦૧૯	✿	અંક : ૩
Year : 4	✿	22- MAY- 2019	✿	Issue : 3

આજુવન લવાજમ		સત્તસંગ પ્રદીપ		
વર્ષ : ૪	અનુક્રમણિકા	અંક : ૩		
ક્રમ	લેખ તથા લેખક	પૃષ્ઠ		
૧. આજનો સુવિચાર	અમૃત વખ્યાતિ	૩		
૨. આદર્શ દાસભક્ત - શ્રીહિતુમાનજી	શ્રી ઈશ્વરલાલ લાભશંકર પંડ્યા			
૩. દુર્લભ માનવદેહ ભક્તિ	અને સત્તસંગ	૧૫		
	-ભાલચંદ્ર કે. શાહ			
૪. મુમુક્ષુની ડાયરીમાંથી		૧૮		

શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્તસંગ સેવા મંડળની તા ૨૩-૧૧-૨૦૧૮ના રોજની સામાન્ય સભામાં સર્વાનુભૂતે લેવાએલ નિર્ણય પ્રમાણે “સત્તસંગ પ્રદીપ” માસિકની હ્યેથી સભ્યોમાં નિઃશુલ્ક પહેંચણી બંધ કરવામાં આવેલ છે. હ્યેથી આજુવન લવાજમ ભરનારને જ “સત્તસંગ પ્રદીપ” માસિક મોકલવામાં આવશે. આથી ચાલુ સભ્યોને ૬ (૬) માસમાં એટલે કે ૩૧-૫-૨૦૧૯ પહેલાં આજુવન લવાજમ ભરી દેવા અનુરોધ કરવામાં આવે છે.

આજુવન લવાજમ

દેશમાં ઝા. ૨૫૦-૦૦
પરદેશમાં ઝા. ૩૦૦૦-૦૦
-તંત્રી

અગત્યની નોંધ : સર્વે સભ્યો અને “સત્તસંગ પ્રદીપ”ના ગ્રાહકોને જણાવવાનું કે શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્તસંગ સેવા મંડળની Web site www.satsangsalila.com કાર્યરત થયેલ છે. તેના ઉપર માસિક “સત્તસંગ પ્રદીપ” દર મહિને upload થશે તેની નોંધ લેવી. વિદેશી સભ્યોને-ગ્રાહકોને વિનંતિ કે તેઓના mail id આપણા [info @ satsangsalila.com](mailto:info@satsangsalila.com) પર મોકલે જેથી તેઓને e mail કરી શકાય. -તંત્રી.

જાહેર વિનંતી

શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્તસંગ સેવા મંડળના “સત્તસંગ પ્રદીપ” માં આજુવન લવાજમ, સરનામામાં ફેરફાર અંગે નીચે જણાવેલ “તંત્રી” નો સંપર્ક કરવા વિનંતી.

પંકજભાઈ ડી. ભંડ

૩૦૪, સીલ્વર સ્ક્વેર એપાર્ટમેન્ટ, કુરુ, શ્રીનગર સોસાયટી, દિનેશમીલ રોડ, વડોદરા-૩૬૦૦૨૦.

“સત્તસંગ પ્રદીપ”માં લેખ મોકલવા માટે “તંત્રી”ના સરનામે મોકલવા વિનંતી.

શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ ! સેવામુક્તિશ્વરગમ્યતામ !

સત્સંગ પ્રદીપ

(ફ્રેસ્ટ રજિ. નં. ખેડા એ/૨૧૮૭)

આધ પ્રષ્ઠોતા : પ. પૂ. મોટાભાઈશ્રી ઈશ્વરલાલ લા. પંડ્યા
માનદ તંત્રી : ઈન્ડુક્ષન લક્ષ્મીપ્રસાદ પંડ્યા

સં. ૨૦૭૮-વૈશાખ કાર્યાલય : ઈન્ડુક્ષન લક્ષ્મીપ્રસાદ પંડ્યા, 'ગુરુકૃપા', અધીષ્ઠાન પોળ, નાગરવાડા, નાનાયાદ-૩૮૭૦૦૧ મે - ૨૦૧૯ અંક : ૩

આજનો સુવિચાર

“....સર્વેક્ષર, સર્વદયાળું પરમાત્મા શ્રીહરિ શ્રી લક્ષ્મીનારાયણા હેવ સર્વ પ્રકારે અલોકિપણો રક્ષણા પોષણા કર્યા જ કરે છે એવો જાત અનુભવ એ દચાળુંદેવ કરાબે છે, જેથી એમનો આશ્રય અને નિષ્ઠા આપણને ઉત્તરોત્તર દંડ થતાં રહે.....”

(“અમૃતવષ્ણ-૨”માંથી)

વર્ષ : ૪ : અંક : ૩

૨૨-૫-૨૦૧૯

૩

મે - ૨૦૧૯

સત્સંગ પ્રદીપ

આદર્શ હાસભક્ત - શ્રીહનુમાનજી

શ્રી ઈશ્વરલાલ લાભશંકર

પંડ્યા

નોંધ : આ લેખ અ. નિ. ઈશ્વરલાલ લા. પંડ્યાના લેખ સંગ્રહ “નિમિત માત્ર”માંથી લેવામાં આવ્યો છે.

આદિ કવિ વાલ્મીકિએ રામાયણમાં મુખ્યત્વે તો ચાર ભાઈઓની જોડી-રામ-લક્ષ્મણા, રામ-ભરત, વાલી-સુદ્રીએ અને રાવણા-કુંભકર્ણની માનવજીવનમાં નિત્ય અનુભવાતી ઈતિહાસકથાનું જ ગાન કરેલું છે. પણ એમાં એમણે શ્રીહનુમાનજીના પાત્રનું જે ચિત્ર નિરૂપણ કર્યું છે તે ‘ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ’ એવું અદ્ભુત છે. ત્રેતાયુગનાં બાર લાખ અને છન્નું હજાર, દ્વારાપરયુગનાં આઠ લાખ અને ચોસઠ હજાર વર્ષો ઉપરાંત વર્તમાન કળિયુગનાં પણ છ હજાર કરતાં વધુ વર્ષો વીતી ગયાં છે છતાં, શ્રીસીતારામના નામ અને સ્વરૂપ સાથે શ્રીહનુમાનજીનું નામ અને સ્વરૂપ ચિરંજીવ છે અને પ્રેમથી પૂજાય છે. જાતજાતની ઉપાધિઓથી પીડાતા લોકો, શિક્ષિત અને અશિક્ષિત સૌ કોઈ આજે શ્રીહનુમાનજીની મૂર્તિ સામે હાથ જોડીને ઊભા રહે છે અને આર્તસ્વરૈ પ્રાર્થના કરીને ચાચે છે – ‘શ્રીરામદૂત હનુમાન હર સંકટ મે ।’ અમદાવાદ જિલ્લાના ધંધૂકા તાલુકાના સારંગપુર ગામે આજે શ્રીકષ્ટબ્દંજન હનુમાનજીના મંદિરમાં, ભૂતપ્રેતાદિકના ઉપદ્રવોમંથી મુક્તિ મેળવ્યા ઈરણતાં અનેક નરનારીએનો રોજ દરબાર ભરાય છે. શ્રીહનુમાનજી, એક જ એવા ભક્તરાજ છે જે દેવ તરીકે આસ્તિકો અને નાસ્તિકો, હિંદુ અને અહિંદુ, જૈન, મુસ્લિમ, પારસી સૌ કોઈ માટે સર્વત્ર એકસરખા આદરથી પૂજાય છે. આજે જ્યાં જ્યાં શ્રીરામજી મંદિર હોય છે- માત્ર શ્રીરામજી મંદિર નહિ પણ બિજા દેવોનાં મંદિર

હોય છે ત્યાં પણ શ્રીહનુમાનજીની મૂર્તિ અવશ્ય હોય છે. મહર્ષિ વાલ્મીકિએ શ્રીહનુમાનજીને ‘બૃદ્ધિમત્તા વરિષ્ઠમ् ।’ તથા ચૌદ વિધા, છંદ, ન્યાય અને વ્યાકરણશાસ્ત્રમાં પારંગત ગણાવ્યા છે. ભગવાન શ્રીરામચન્દ્રે પોતે એમને ‘પુરુષોત્તમ’ એટલે પુરુષોમાં ઉત્તમ કહ્યા છે. શતાનંદ મુનિ જેવા સિદ્ધમુક્ત પુરુષે પણ એમને ‘નીતિપ્રવીણ’, ‘નિગમાગમશાસ્ત્રબૃદ્ધિ’, ‘મંત્રીવર્ય’ કહ્યા છે. મુક્તાનંદ સ્વામી જેવા મહાત્માએ એમને ‘જિતેન્દ્રિય’ અને ‘નૈષ્ઠિકેન્દ્ર’ તરીકે ઓળખાવીને એમનાં એકસો આઠ નામનું ગાન કરેલું છે. (શ્રી હનુમાન અષ્ટોત્રશતનામ સ્તોત્ર), છતાં એ એક દુઃખાંશ આશ્રય છે કે, આજે એમનું મુખ ‘વાંદર’ નું ચિત્રવામાં આવે છે. ઈતિહાસની સાચી હકીકત એ છે કે, વાલ્મીકિએ એમને ‘વાંદર’ તરીકે કદી ઓળખાવેલા નથી, પણ ‘વાનર’ કહેલા છે. સામાન્ય રીતે સમાજમાં વાનરનો અર્થ વાંદર કરવામાં આવે છે; એટલે એમનું મુખ વાંદર જેવું ચિત્રવામાં આવતું હોય એમ જણાય છે. પણ પ્રાચીન ઈતિહાસ જોતાં નિઃશંક નિષ્પન્ન થાય છે કે, વાનર એ જાતિવાચક અને અટકવાચક નામ છે. આજે જેમ ‘વાધ, માંકડ, હાથી’ વગેરે અટકવાચક નામો પ્રસિદ્ધ હતી. નાગજાતિ અને અટકવાચા લોકો આજે પણ પૂર્વભારતમાં વસે છે. નંદ અને ચિત્રગુસના શાસનકાળમાં રાક્ષસજાતિ અને અટક ઘરાવતા પ્રધાનો હતા. એ હકીકત સંસ્કૃત સાહિત્યના અભ્યાસીઓની જાણ બહાર નહિ હોય. આજે

હોય છે તેમ ત્યારે પણ દરેક જાતિની વેશભૂષા, વાળી અને રહેણીકરણીમાં જુદી જુદી વિશિષ્ટતાએ પ્રચલિત હતી. ઈતિહાસ કહે છે કે, વાનરજાતિમાં નરનારીઓને ‘પૂછું’ હતું. વાલ્મીકિએ શ્રીહનુમાનજીના વાંદરપણાનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી, પણ પુરછનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

વેદિક સાહિત્યમાં રુદ્રદેવનાં અગિયાર સ્વરૂપો વર્ણવેતાં છે, તેમ રામાયણ અને મહાભારત શ્રીહનુમાનજીનાં અગિયાર સ્વરૂપોનું વર્ણન કરે છે. સંપ્રદાયના ઈતિહાસમાં એક વાત પ્રચલિત છે કે, જ્યારે સારંગપુરમાં શ્રીહનુમાનજીની પ્રતિષ્ઠા કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણના અનન્ય દાસભક્ત ગર્ભયોગેશ્વર ગોપાળાનંદ સ્વામી સન્મુખ શ્રીહનુમાનજીનાં આ અગિયારે સ્વરૂપો પ્રત્યક્ષ થયાં હતાં અને પોતાના સ્વરૂપની પ્રતિષ્ઠા કરવાની માગણી કરી હતી. એવું કહેવામાં આવે છે કે ત્યારે ગોપાળાનંદ સ્વામીએ કહ્યું : ‘આ અગિયાર સ્વરૂપો પૈકી જે સ્વરૂપ, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણના પિતા ધમેણિવના કુળદેવ તરીકે વર્તતું હતું અને જે સ્વરૂપ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણના વનવિચરણના કાળમાં એમની સાથે રક્ષક તરીકે વિચરતું હતું તે સ્વરૂપની પ્રતિષ્ઠા કરવાની મારી ઈરછા છે; માટે બીજાં દસ સ્વરૂપો, કૃપા કરીને અદશ્ય થઈ જાય.’ ઈતિહાસમાં શ્રીહનુમાનજીનાં અગિયાર સ્વરૂપોની વાત કહેલી છે. પણ અગિયાર મુખવાળી હનુમાનજીની મૂર્તિ આજે ભાગ્યેજ જોવામાં આવે છે; પણ પંચમુખી હનુમાનજીની મૂર્તિ ઘણા સ્થળે જોવામાં આવે છે. પૂનાના કેળકર સંગ્રહસ્થાનમાં અને હૈદરાબાદના સાલારજંગ સંગ્રહસ્થાનમાં એવી મૂર્તિ આજે સંગ્રહાયેલી છે. સારંગપુરમાં આજે પણ જ્યારે

શ્રીહનુમાનજીનો પ્રતિષ્ઠોત્સવ ઉજવાય છે ત્યારે એમનાં પંચમુખી સ્વરૂપ ઉપર જ અભિષેકાદિ ખોડશોપચાર પૂજન થાય છે. એ પંચમુખમાં, પૂર્વમુખ વાનરનું, પશ્ચિમ મુખ ગરુડનું, ઉત્તરમુખ શૂકર એટલે વરાહનું, દક્ષિણમુખ નૃસિંહનું અને ઊર્ધ્વમુખ હય એટલે અશ્વનું છે. આજે પંચમુખી હનુમાનજી સ્તોત્ર પણ ઘણી જગ્યાએ ગવાય છે. આ હકીકત ઉપરથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે, શ્રીહનુમાનજીનું મુખ વાંદરનું કે વાંદર જેવું નથી, પણ અસલના વાનરનું છે.

શ્રીહનુમાનજી માટે બીજી પણ એક ગેરસમજ પ્રવર્તો છે. એ ગેરસમજને કેટલાક શાસ્ત્રીપંડિતો અને મંત્રાચાર્યો પણ પ્રોત્સાહન આપે છે. એક તરફ કહેવામાં આવે છે કે, શ્રીહનુમાનજી ભગવાન શ્રીરામના ઉત્તમ નિર્વિકલ્પ નિશ્ચયવાળા અનન્ય દાસભક્ત છે; નવધા ભક્તિમાં ગણાવેલી દાસભક્તિના એ આદર્શ આચાર્ય છે અને પરાત્પર પુરુષોત્તમ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણના કુળદેવ છે; ત્યારે બીજી તરફ એમને ભૂતપ્રેતાદિ હલકી, અધ્યમ અને મલિન યોનિગણોના નાયક કહેવામાં આવે છે; મલિન અને બ્રહ્મ મંત્રાચાર્યોને એ વશ વર્તતા બતાવાય છે અને એમના પ્રેર્યા અનેક પ્રકારનાં ન કરવાનાં કામો કરતા કહેવાય છે. એકેમેકથી, ઉત્તરદક્ષિણ જેવી વિરુદ્ધ જગ્યાતી આ વાતોનો મેળ નથી બેસતો. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ, નીલકંઠ વર્ણી વેશે જ્યારે પૂર્વ ભારતમાં કામાક્ષીટેવીના મંદિર પાસે આવેલા એક ગામે આવે છે ત્યારે પિલેક નામનો એક દુષ્ટ મંત્રાચાર્ય, પોતાના મંત્રબળે હનુમાનજીને પોતાની પાસે હાજર થવાની ફરજ પાડે છે અને નીલકંઠ વર્ણીની હત્યા કરવાનો આદેશ આપે છે. એ આદેશનો અમલ કરવા માટે હનુમાનજી આગળ વધે છે પણ ખરા. પણ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણને જોતાં જ

તત્કાળ સાદર વંદન કરીને પણ ફરે છે અને પિબેને એવો મરણાતોલ માર મારે છે કે પછી ભગવાનનો આશ્રિત બને છે. પરમાત્માની સેવામાં અખંડ રહેલા અને એમના અનન્ય દાસભક્ત, મિલન મત્રાચાર્યોના મંત્રબળને વશ વર્તે એનું શું કારણ ? શું શ્રીહનુમાનજીનું સ્વરૂપ મલિન પણ છે ?

શાસ્ત્રો અને ઈતિહાસમાં લખેલી બીજી એક હૃકીકત પણ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. ભગવાન શ્રીહૃષ્ણે અર્જુનને ‘પ્રિયોર્સિ મે – તું મને ધણો પ્રિય છે’, એમ કહીને જીવનની અમૃત સંજીવની જેવો ગીતાનો ઉપદેશ આચ્યો હતો. ભગવાન શ્રીસ્ત્વામિનારાચણે સિદ્ધમુક્ત શતાનંદ મુનિને ‘પ્રિયોર્સિ મે ।’ કહીને પ્રગટ પરમાત્માનાં લીલાચારિત્રો જોવા-નીરખવાની, એને ગ્રંથસ્થ કરીને આલેખવાની અને એનું ગાન કરવાની દિવ્ય દર્શિ, બુદ્ધિ અને શક્તિ આપી હતી અને તે આધારે તેમણે સત્તસંગિજીવન નામના મહાગ્રંથની રચના કરી હતી. તેમ ભગવાન શ્રીરામચંદ્રે પણ હનુમાનજીને ‘પ્રિયોર્સિ મે ।’ કહીને નિરંતર રામકથા કરવા અને સાંભળવા માટે ચિંતાચિંતનાનું વરદાન આપ્યું છે. એટલું જ નહિ પણ ‘એકૈકમ્યોપકારસ્ય પ્રાણાન् વાસ્યામિ તે કપે । –હે હનુમાન ! તારા, મારા ઉપર અગણિત ઉપકારો થયા છે; એક એક ઉપકારના બદલામાં હું મારા પ્રાણ વારંવાર આપું તોપણ એનો બદલો વળી શકે તેમ નથી; હું તને શું આપું ?’ એમ કહીને થોડી વાર વિચાર કરીને કહે છે, ‘પણ વસ્તુ જે મારી પાસે છે તે તને આપું છું.’ એમ કહીને ઉલા થઈને સામા જઈને પ્રિય ભક્ત હનુમાનજીને અતિ પ્રેમથી બાથમાં લઈને ભેટે છે. ભગવાન જ્યારે ભક્તને પ્રેમાલિંગને આપે છે ત્યારે એના સુખ અને આનંદની સીમા આવી રહે છે–એ પૂર્ણકામ

બને છે. ભગવાન શ્રીસ્ત્વામિનારાચણ પણ જ્યારે પોતાના ભક્તજનો ઉપર, ખાસ કરીને સંતો ઉપર, અતિ પ્રસન્ન થતા ત્યારે સામા ચાલીને તેમને અતિ પ્રેમથી બાથમાં લઈને ભેટા હતા. ભગવાનના આવી પ્રિય દાસભક્ત શ્રીહનુમાનજીના જીવનની થોડી વિગતો, સંશોધનમાં આલેખવાનો આ લઘુ લેખમાં નમ્ર પ્રચાસ કરવામાં આવ્યો છે. એમના જીવનસંક્ષેપની વિચારણામાં જ ઉપર જણાવેલા પ્રશ્નોના પણ ખુલાસો થાય છે.

શ્રીહનુમાનજીના જન્મદિની વિગતો વાલ્મીકિ રામાચણાના ઉત્તરખંડ અને મહાભારતના વનપર્વમાં આપેલી છે. વાલ્મીકિના રામાચણાના પ્રથમ ત્રણ કાંડ – બાલકાંડ, અચોદ્યાકાંડ અને અરણ્યકાંડમાં શ્રીહનુમાનજીના નામનો કોઈ નિર્ણય આવતો નથી. કિર્ણિદ્યાકાંડથી એમનું જીવન શરૂ થાય છે. રામાચણ એ રામચારિતકથા છે છતાં એનું એક કાંડ – સુંદરકાંડ શ્રીહનુમાનજીનાના ચરિત્રોથી જ ભરપૂર છે. મહિષિને એમનાં કાર્યો એટલાં પ્રાસાદિક, મધુર અને સુંદર લાગે છે – વિવેકી વાચકો અને શ્રોતાઓને પણ એમ જ લાગે તેમ છે કે, આખા સર્જનું નામ એમણે સુંદરકાંડ રાખેલું છે. જ્ઞાની મહાત્માઓને ભક્તોનાં જીવન પણ ભગવાન જોવાં જ સુંદર લાગે છે. મેરુ પર્વત પ્રેદેશમાં કેસરી અને અંજના નામનાં વાનરદંપતી રહેતાં હતાં. એ પ્રદેશના વાનરગણોમાં કેસરી નાયક હતો. અંજના અતિ સુંદર અને ગુણીયલ સ્ત્રી હતી. પૂર્વજન્મે એ આપ્સરા હતી. એક દિવસ એને વાયુદેવ જેવો બળવાન અને સર્વત્ર ગમન કરી શકે એવો સમર્થ અને સુંદર પુત્ર મેળવવાની ઈરછા થઈ. એણે ઉત્ત્ર તપ કર્યું. એની આરાધનાના પુરિણામે વાયુદેવ પ્રસન્ન થયા અને એની ઈરછા પ્રમાણે પુત્ર થશે એવું વરદાન આપતાં પોતાના તેજંશનું

એને માનસિક પ્રદાન કર્યું, એટલે ફળસ્વરૂપે હનુમાનજીનો જન્મ થયો. શિશુઅવસ્થામાંથી જ હનુમાનજી મહાબળવાન અને પરાક્રમી થયા. એક દિવસ અંજના વહેલી સવારે સ્ત્રાન કરવા ગઈ. હનુમાનજી જાગ્યા. એમને ભૂખ લાગી હતી, એ રડવા લાગ્યા. એવામાં સ્તૂર્યોદય થયો, લાલ બિંબ જેવા બાળસ્તુર્યને જોઈને હનુમાનજીને લાગ્યું કે ‘એક પાંકું ફળ આકાશમાં લટકી રહ્યું છે.’ ફળ લેવા માટે એ કુદા અને આકાશમાર્ગે તીવ્ર વેગથી સૂર્ય તરફ જવા લાગ્યા. એક નવજાત શિશુને આ રીતે વેગથી આકાશમાર્ગે જતો જોઈને દેવો બધા પોતપોતાનાં વાહનો ઉપર બેસીને આકાશમાં જોવા આવ્યા. દેવરાજ ઈન્દ્ર પોતાના શેત શાણગારેલા ઐરાવત હાથી ઉપર બેઠો હતો. હાથીનું શાણગારેલું માથું, એક સુંદર ફલ છે એમ માનીને ભૂખ્યા હનુમાનજી દૂર રહેલા સૂર્ય તરફ જવાનું માંડી વાળીને નજીક દેખાતા હાથી તરફ ઘસી ગયા. એમનો વેગ એટલો બધો પ્રબળ હતો કે પાસે આવતાં જ ઐરાવત હાથી થોડો પાછો હઠી ગયો. ઈન્દ્રને આથી કોઇ ચઢ્યો. બીજો વિચાર કર્યા વિના જ એમણે તરત જ બાળ હનુમાન ઉપર વજનો પ્રહાર કર્યો. બાળકની હડપચી એટલે હનુ ભાંગી ગઈ. એ દિવસથી બાળકનું નામ હનુમાન (જેની હનુ માત થયેલી છે તે) પડ્યું છે. એ મરણતોલ મૂર્ખિષ્ટ થઈ ગયા. પોતાના પુત્રની આ દશા જોઈને વાયુદેવ જિજાયા. એમણે સૃષ્ટિને – ખાસ કરીને મૃત્યુલોક અને દેવલોકને વહન કરવાનું – વાયુ ફેલાવીને જીવન આપવાનું પોતાનું કાર્ય તત્કાળ બંધ કર્યું, સૌ કોઈ ગ્રંગળાચા-મુંજાચા. જીવ બચાવવા બધા બ્રહ્મદેવ પાસે દોડી ગયા. બ્રહ્માજી મૂર્ખિષ્ટ બાળક પાસે આવ્યા અને પ્રેમ અને વાત્સલ્ય ભાવથી એના આખા શરીરે – ખાસ કરીને હડપચી ઉપર હાથ ફેરવ્યો. એમના

સ્પર્શથી બાળક હસતો હસતો સ્વસ્થ શરીરે જાગ્રત થયો. બ્રહ્મદેવે ઈન્દ્ર અને બીજા દેવોને કહ્યું : ‘દેવરાજ નિર્દોષ બાળક ઉપર વજ્ઝપ્રહાર કરીને અપરાધ કર્યો છે. બાળક મારા સ્પર્શથી ફરી સચેત બન્યો છે પણ એના માનસ પિતા વાયુદેવને ખુશ કરવા માટે હવે તમે બધા આ બાળકને કંઈ વર, કંઈ શક્તિ પ્રદાન કરો,’

દરેક દેવે આ સાંભળીને પ્રેમથી બાળકના માથા ઉપર હાથ મૂક્યો; અને પોતાની શક્તિ અને ઔષ્ણ્યનું એનામાં સંચારણ કર્યું. વાયુપુત્ર બાળ હનુમાનજીમાં અપરિમિત સામર્થ્ય આવ્યું. જગતનો એક સામાન્ય નિયમ છે કે, માણસને જ્યારે અસાધારણ રૂપ, ગુણ, વિધા, સત્તા, બળ અને ધનસંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે એને એનો નશો ચઢે છે – ગર્વ આવે છે. તપ, ત્યાગ, જ્ઞાન, યોગ, ભક્તિ પણ ઉચ્ચ કક્ષાનાં પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે એનું માન ચઢે છે એ વખતે જો એને અસરકારક રીતે ટોકનાર, રોકનાર અને સન્માર્ગ વાળનાર કોઈ સમર્થ પુરુષ ન હોય તો પરિણામે એનું પતન થાય છે. દેવોએ આપેલી શક્તિઓના પરિણામે હનુમાનજી અપ્રતિહત એટલે કોઈ એમનો સામનો ન કરી શકે, એમની હત્યા ન કરી શકે એવા બળવાન બન્યા; સ્વાભાવિક રીતે જ એ ઉરછ્યંખલ અને ઉદ્ઘત બન્યા. જ્યાં હોય ત્યાં શક્તિનું પ્રદર્શન કરવા લાગ્યા; લોકોને અને દેવોને રંજાડવા લાગ્યા. એક વખત એમણે તપસ્વીઓ અને અભિમુનિઓને ખૂલ હેરાન-પરેશાન કર્યા. હનુમાનજીને જાતજાતનાં અનેક વરદાન મળ્યાં હતાં એટલે બીજું કંઈ તો થાય તેમ ન હતું; પણ અભિમુનિઓના અંતરમાંથી નિઃશાસ સાથે બે વાક્યો સરી પડ્યાં : ‘તારી બધી શક્તિઓ તિરોહિત થઈ જાવ; તને કોઈ એનું સત્કાર્ય માટે ભાન કરાવે ત્યારે જ એ શક્તિઓ તને પુનઃ પ્રાપ્ત થાવ.’ બસ થઈ

રહ્યું. હનુમાનજી ત્યારથી ડાખાડમરા અને નરમધેંશ થઈ ગયા. આ પ્રસંગ પછી હનુમાનજીના જીવનનો કોઈ પ્રસંગ લાંબા વખત સુધી ઈતિહાસ-પુરાણમાં નોંધાયેલો જણાતો નથી. એમના અંગત મિત્ર સુશ્રીવને એનો મોટો ભાઈ વાલી મારીઠોકાને રાજબહાર હાંકી કાઢે છે છતાં, હનુમાનજી જાણો પોતે બિર્બળ હોચ તેમ એ પ્રસંગ જોઈ રહે છે અને સહન કરી લે છે, એ આ નિઃશ્વાસનું - શાપનું કારણ જણાય છે. ભગવાન શ્રીસ્વામીનારાચણે એટલે જ પોતાના આશ્રિતોને ચેતવણી આપતાં ભારપૂર્વક આદેશ આપ્યો છે : ‘ભગવાન, ભગવાનના ભક્ત, સાધ્ય, ગરીબ, બ્રાહ્મણ અને સતી એ છ જણાને મન, વાણી યા કર્મથી કદી દુખવશો મા.’ આ અમૃતોપદેશ આજે સૌ કોઈએ જીવનમાં અવશ્ય દ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે. સીતાજીની શોધમાં નીકળેલા ભગવાન શ્રીરામચંદ્ર અને લખમણાને, અષ્ટમુક પર્વતની તળેટીમાં શ્રીહનુમાનજી મળે છે ત્યારથી એમનું નવું જીવન શરૂ થાય છે.

વાલીના ભયથી જીવ બચાવવા માટે અષ્ટમુક પર્વતનાં શિખરોમાં સુશ્રીવ, હનુમાનજી અને બીજા પોતાના ટેકેદાર વાનરો સાથે રહેતો હતો. એક દિવસ એણે દૂરથી બે તેજસ્વી અને અતિ પ્રભાવશાળી પુરુષોને પર્વતની તળેટી તરફ આવતા જોયા. એને લાગ્યું કે એ બન્ને માણસોને વાલીએ મારી હત્યા કરવા મોકલેલા હોવા જોઈએ. ભયથી એક બાજુએ જતાં પહેલાં એણે હનુમાનજીને તપાસ કરવા નીચે મોકલ્યા. હનુમાનજીને વાલ્મીકિએ બુદ્ધિમાનોમાં શ્રેષ્ઠ કહ્યા છે તે સકારણ છે. રામાયણમાં જ્યાં જ્યાં બુદ્ધિયુક્ત દલીલો, જ્યાય અને તર્કસંગત રીતે સામાને સમજાવીને પોતાના પક્ષે જીતી લેવાના પ્રસંગો વર્ણવેલા છે ત્યાં એ કાર્યો હનુમાનજીની મુત્સદ્વીગીલસી મધુર પણ

પ્રભાવશાળી વાણીએ જ સફળ પાર પાડેલાં વર્ણવ્યાં છે. ભગવાન શ્રીરામચંદ્રના મનમાં સુશ્રીવની સદ્ગુર્ખ માટે વિશ્વાસ પેદા કરવો, વાલીના વધ પછી એના બળવાન પુત્ર અંગદને સમજાવીને સુશ્રીવના અને શ્રીરામના પક્ષે વાળવો-એ એમની ઉચ્ચ કોટિની મુત્સદ્વીગીલિનું પરિણામ હતું. લંકામાં અશોકવાટિકામાં એ સીતાજીને જુઓ છે એટલામાં, સીતાજીને મનાવીને જીતી લેવા માટે રાવણ ત્યાં આવે છે; રાવણ જાતજાતની માયા રચે છે. આખરે સીતાજી કહે છે : ‘રાવણ! હવે જો તું સહેજ પણ આગળ વધીશ તો હું આત્મહત્યા કરીશ.’ રાવણ અટકી જાય છે અને સીતાજીને સમજાવવાનું કામ બીજુ રાક્ષસ સ્ત્રીએને સૌંપીને ચાલ્યો જાય છે ત્યારે વૃક્ષોમાં છુપાયેલા હનુમાનજી એકદમ પ્રત્યક્ષ થતા નથી. એ જાણે છે કે, સીતાજીનું મન ખૂબ ઉશ્કેરાયેલું છે. એ પ્રત્યક્ષ થાય અને એને, રાવણનો એકાદ માયાવી પ્રપંચ માનીને એ આત્મહત્યા કરી બેસે તો પોતાની બધી મહેનત વ્યર્થ જાય. એમણે વૃક્ષ ઉપર બેઠા બેઠા જ રઘુવંશનો ઈતિહાસ ગાવા માંડયો; છંદશાસ્ત્રનું એમને ઉત્તમ જ્ઞાન હતું; કંઠ અતિ મધુર હતો. રઘુવંશની કથા કહેતાં કહેતાં એમણે ભગવાન શ્રીરામચંદ્રની કથા શરૂ કરી. સીતાજી જેમ જેમ આ કથા સાંભળતાં ગયાં તેમ તેમ એમના અતરમાંથી ગ્લાનિ, શોક અને વિહૃપણતા ટળી ગયાં અને આનંદ વ્યાપી ગયો. એમણે હાથ જોડીને પ્રાર્થના કરી : ‘અંતરિક્ષમાં રહીને રઘુવંશની અને ભગવાન શ્રીરામની કીર્તિગાથા ગાનાર હે દેવ ! તમે મારી સામે પ્રત્યક્ષ થાવ.’ હનુમાનજી પ્રત્યક્ષ થાય છે અને ભગવાન શ્રીરામે આપેલી વીઠી આપીને બધી વાત અથેતિ કહે છે. આ એમની ઉત્કૃષ્ટ બુદ્ધિપતિભાનો ત્રીજો દાખલો છે. શ્રીહનુમાનજીને સીતાજીનું

મન તપાસી જોવાની દરદ્દા થાય છે. એમણે કહ્યું : ‘માતાજી ! તમે સંમત થતાં હો તો તમને અત્યારે જ મારા ખલા ઉપર બેસાડીને હું ભગવાન શ્રીરામ પાસે લઈ જવા તૈયાર છું.’ સીતાજી ફિક્કનું હસે છે. એ કહે છે : ‘હનુમાન! તું મારી પરીક્ષા કરવા આ શબ્દો બોલતો હોય એમ જણાય છે, પણ મને મારા શ્રીરામના બાહુબળમાં પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. તે અહીં આવીને રાવણાને મારશે અને મને આ બંધનમાંથી છોડાવશે, એમાં લવલેશ શંકા નથી. તું હવે જા. લે, આ મારો કેશચૂકામણિા; ભગવાન શ્રીરામને આપજે અને એમને તેડીને તું સત્ત્વરે અહીં આવી પહોંચ.’ આ પ્રસંગ એમની વિચક્ષણ બુદ્ધિનો ચોથો દાખલો છે. લંકાથી પાછા ફરતાં પહેલાં હનુમાનજી સ્વેચ્છાથી દિન્દ્રજિતના હાથે નાગપાશમાં બંધાઈને રાવણાની સભામાં આવે છે ત્યારે અભિમાનના સાક્ષાત् સ્વરૂપસમાં રાવણાને ભરસભામાં એ જે હિતોપદેશ આપે છે એ સાંભળીને સભા દિભૂદ્ધ બની જાય છે. નાગપાશના બંધનોને હાથના એક આચકાથી તોડિશોડીને દૂર કરીને એ મેઘનાદસના સ્વરે કહે છે :

**‘યદુત્કતમ ત્રાર્ય વિચાર્ય
મંત્રિભર્વિધીયતામ् એષન લौકિકાં, હરિः ।**
રાવણ ! – મેં તને જે કહ્યું છે તેની તું મદમાં બનીને અવગણાના ન કરીશ. તારા આ મંત્રીએ બુદ્ધિશાળી, સમજુ અને શાણા છે; તેમની સાથે એકથી વધુ વખત ચર્ચાવિયારણા કરીને મારા કથનનો તું વિચાર કરજે. હું જે રામની વાત કરું છું તે કોઈ સામાન્ય પુરુષ નથી; તે સાક્ષાત् પરબ્રહ્મ સર્વેશ્વર શ્રીહરિ છે. માટે એમની સાથે બાથ ભીડવાને બદલે તું એમનું નમ્રભાવે શરણ ત્રણા કર’ (અદ્યાત્મ રામા. સું. કાં. સર્ગ ૪). આ એમની વિચક્ષણ બુદ્ધિપ્રતિભાનો પાંચમો દાખલો છે. વિદ્ધા,

યૌવન, રૂપ, ગુણ, સત્તા અને ધનસંપત્તિનો મદ માણસને આંધળો બનાવે છે; માણસ આંધળો બને છે ત્યારે એ વિવેકજ્ઞાન ભૂલી જાય છે. મદાંધ રાવણ હનુમાનજીની હત્યા કરવા તૈયાર થાય છે. વિલીષણ વરચે પડે છે – દૂટની હત્યા ન થાય. રાવણ ત્યારે રામદૂત હનુમાનને શિક્ષા કરવા માટે એમના પૂંછદે વસ્ત્રના ગાલા બંધાવે છે, તેના ઉપર તેલ સિંચાવે છે અને પછી સળગાવે છે. હનુમાનજીને આ પ્રસંગથી લોકોના મનમાં ‘રાવણ કોઈથી જિતાય એવો નથી – કોઈથી હત થાય એવો એટલે હણાય એવો નથી –’ એવો જે અંધવિશ્વાસ ઘર કરી બેઠો હતો તેનો નાશ કરવાની એક સુંદર તક મળી ગઈ. એમણે ગંભીર દેરા સ્વરે રાવણાને કહ્યું : ‘રાવણ, તું મદથી અંધ બનેલો છું. તારો વિનાશકાળ નજીક આવી રહ્યો છે તે તું જોઈ શકતો નથી. શ્રીરામને તો શું પણ એના મારા જૈવા એક અદના સેવકની પણ તું હત્યા કરી શકે તેમ નથી. મારું પુરછ તેં સળગાવ્યું છે. હવે તું મારા રામની શક્તિ જો. હું તારી લંકાનગરીને આ પુરછણી સળગાવ્યું છું. તારામાં જેટલું સામર્થ્ય હોય તેટલું ભેગું કરીને તું તારી નગરીને બચાવજો.’ એમ કહીને શ્રીહનુમાનજી સભામાંથી છલાંગ મારીને બહાર નીકળી ગયા. નગરનાં મકાનોના છાપરાં ઉપર ચઢીને, પ્રથમ એમણે લોકોને ઘર બહાર નીકળી જવાની ચેતવણી આપી અને પછી એક પછી એક મકાનો સળગાવતાં, એ આખી લંકા નગરીનાં મકાનો ઉપર જોતજોતામાં ફરી વલ્યા. રાવણાના સૈનિકો અને સરદારો એમની પાછળ દોડતા આવતા હતા અને જાતજાતનાં બાણોનો પરસાદ પરસાપતા હતા. પણ એની હનુમાનજીને કર્દી અસર થતી નહિ. નગરજનોએ જોયું કે રાજના સૈનિકો એમનું રક્ષણ કરી શકે તેમ નથી. એટલે એમણે હનુમાનજી સામે હાથ

જોકીને નીચા નમી નમીને વંદન કર્યું. હનુમાનજીએ છાપરાંએ ઉપર ઊભા રહીને લોકોને કહ્યું : ‘નગરજનો ! સાંભળો, હું શ્રીરામનો દૂત હનુમાન છું. તમારો રાજા રાવણ મદથી છકીને અંદ્ય બન્યો છે. એણે શ્રીરામની પતની સીતાજીનું છળકપટથી અપહરણ કર્યું છે અને એમને અશોકવાડીમાં કેદ કર્યા છે. એમને હું અત્યારે જ બંધનમુક્ત કરી શકું તેમ છું. પણ શ્રીરામ જાતે અત્રે આવીને રાવણનો નાશ કરશે અને એમને મુક્ત કરશે. એની બુદ્ધિ ઠેકાણે લાવવા માટે મારે લંકાદહનનું આ કાર્ય આજે કરવું પડ્યું છે. તમારા રાજાનો વિનાશ થતો અટકાવવો હોય તો તમે બધા ભેગા થઈને એને સમજાવજો.’ એમ કહીને હનુમાનજી સમુદ્ર તરફ ઊડી ગયા. પુરછને સમુદ્રમાં બોળીને, ઉપરથી બળેલા વસ્ત્રના ગાભા દૂર કર્યા અને પછી ‘શ્રીરામ’ કહીને એક છલંગ મારીને સમુદ્રની ક્ષિતિજની પેલી પાર ચાલ્યા ગયા. ભયથી વિહૃવળ બનેલા રાજસૈનિકો, સરદારો અને લોકો વગર પાંજે એક છલંગ મારીને સમુદ્ર પાર કરવાનું દુષ્કર કાર્ય ફાટી આંખે જોઈ રહ્યા. રાવણની અમોદ શક્તિમાંથી એમનો વિશ્વાસ ડગી ગયો. રામરાવણાના ચુદ્ધનો પહેલો તબક્કો હનુમાનજી એકલા હાથે આ પ્રકારની બુદ્ધિપ્રતિભાથી જીતી ગયા, એ એમની અલોકિક બુદ્ધિપ્રતિભાનો છષ્ટો દાખલો છે. રાવણનો વધ કર્યા પછી શ્રીરામ તત્કાળ અચોદ્યા પાછા ફરે છે ત્યારે નંદગાંવમાં રહીને શ્રીરામની પ્રતીક્ષા કરી રહેલા ભરત પાસે હનુમાનજીને પહેલા આગળ મોકલે છે. હનુમાનજી ભરતને બધી હકીકત સમજાવે છે તે ઉપરથી ભરત અને વસિષ્ઠ અચોદ્યાના પ્રજાજનોને સાથે લઈને શ્રીરામનો સત્કાર કરવા સામા જાય છે – એ હનુમાનજીની બુદ્ધિપ્રતિભાનો સાતમો દાખલો છે.

આવી અપ્રતિમ બુદ્ધિશક્તિ ઘરાવતા હનુમાનજી, ભગવાન શ્રીરામ પાસે આવે છે. બન્નેની આંખો મળે છે. ભક્ત ભગવાનને અને ભગવાન ભક્તને તત્કાળ ઓળખે છે અને કોઈ જાતની ઓળખવિધિ સિવાય જ એકબીજાનો સ્વીકાર કરે છે. પરાપૂર્વની અલોકિક પ્રીતિવાળા બે જણા, લાંબા વખતના વિયોગ પછી મળે છે ત્યારે પરમાનંદ ઉપજાવે એવું જે અનુપમ દશ્ય સર્જય છે તેવું દશ્ય એ ક્ષણે સર્જયં. હનુમાનજીના જીવનમાં આવેલું આ અલોકિક પરિવર્તન આજે પણ એવું ને એવું, નિત્ય નવું અને નવું અખંડિત ચાલુ રહ્યું છે, પ્રતિક્ષણે એમાં નવીન ઉત્કૃષ્ટતા આવતી જ જાય છે. ભગવાન શ્રીરામ એ પછી વાલીનો વધ કરે છે; કિર્દિકધાના રાજ ઉપર સુશ્રીવનો રાજયાભિષેક કરે છે; વાલીપુત્ર અંગદને ચુવરાજપે સ્થાપે છે; અને પછી સીતાજીની શોધ શરૂ થાય છે. હનુમાનજી, સીતાજીની પાકી ભાળ લઈ આવે છે એટલે શ્રીરામ, રાજનીતિના નિયમ પ્રમાણે રાવણ સાથે વિદ્ધિ કરવા અંગદને ખાસ મોકલે છે. નિષ્ફળ બની અંગદ પાછો ફરે છે એટલે લંકા ઉપર આક્રમણ કરવામાં આવે છે. પણ આક્રમણ કરવામાં પહેલો પ્રશ્ન વાનર સૈન્યને સાગર પાર કેવી રીતે લઈ જવું ? – એ ઊભો થાય છે. ત્યારે શ્રીરામના અનન્ય દાસભક્ત હનુમાનજી સમુદ્ર ઉપર સેતુ બાંધવાની દરખાસ્ત રજૂ કરે છે અને પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી શ્રીરામનું નામ ઉરચારીને પહેલો પદ્ધિત સમુદ્રના પાણીમાં તરતો મૂકે છે. વાનરસૈન્યમાં નજ વગેરે કુશળ ઈજનેરો હતા. શ્રીરામ નામના બળનો સહારો લઈને એમણે પોતાની ઈજનેરી વિધાનો ઉપયોગ કરીને સમુદ્ર ઉપર સેતુ બાંધ્યો, વાનરસૈન્ય સહીસલામત સમુદ્ર પાર કરીને લંકાનગરીની બહાર મેદાનમાં પહોંચ્યું. ચુદ્ધ શરૂ થયું.

યુદ્ધમાં એક દિવસ રાવણાપુત્ર ઈન્દ્રજિત માયાજાળ રચે છે અને અદશ્ય રહીને અવનવાં શસ્ત્રોના પ્રહારથી શ્રીરામ અને લક્ષ્મણાજુ - બન્નેને ધાયલ કરે છે. પરિણામે બન્ને મૂર્ખિષ્ટ થાય છે. ઈન્દ્રજિત બન્નેને નાગપાશથી બાંધે છે પણ ત્યાં તો ગરુડ (અતે દ્યાનમાં રહે કે હનુમાનજુના પંચમુખમાં પશ્ચિમ મુખ ગરુડનું છે) આવીને નાગોનો નાશ કરે છે (વા. રા.ચુ. કા. સર્ગ ૪૫). કોઈ ભરાયેલો ઈન્દ્રજિત બીજા દિવસે બ્રહ્માસ્ત્રનો ઉપયોગ કરે છે. શ્રીરામ અને લક્ષ્મણાજુ ફરીથી મરણાતોલ ધાયલ થઈને મૂર્ખિષ્ટ થાય છે ત્યારે હનુમાનજુ હિમાલય પર્વતના ક્રોણ નામના શિખર પ્રદેશમાં ઊગતી વિશાલ્યકરણી ઔષધિ લેવા જાય છે. ઔષધિ જડતી નથી એટલે આજો પર્વત ઉપાડી લાવે છે. એ ઔષધિના પ્રયોગથી બન્ને ભાઈએની મૂર્છા વળી જાય છે. (વા.રા.ચુ.કા. ૭૩). બીજો દિવસે લક્ષ્મણાજુ ઈન્દ્રજિતનો વધ કરે છે. આથી અતિ કોઈ થયેલા રાવણ અને રામ વચ્ચે ભીષણ યુદ્ધ જામે છે. યુદ્ધમાં શ્રીરામને થોડો આરામ આપવાના ઈરાદે વિભીષણ એ યુદ્ધમાં ઝંપલાવે છે. વિભીષણની હત્યા કરવા માટે રાવણ એક શક્તિનો પ્રયોગ કરે છે. લક્ષ્મણાજુ એ શક્તિપ્રયોગને નિષ્ઠળ બનાવે છે. એથી વધારે કોઈ થયેલું રાવણ પોતાની અમોદ શક્તિ - જેનો કોઈથી પ્રતિકાર થઈ શકે તેમ ન હતો - એ શક્તિ લક્ષ્મણાજુ ઉપર વાપરે છે. શ્રીરામ, એ શક્તિના પ્રહારમાંથી લક્ષ્મણાજુને બચાવવા માટે પોતાનું સંકલ્પબળ પ્રેરે છે. શ્રીરામના સંકલ્પબળના કારણે રાવણાની દુર્વાર્ય શક્તિનો પ્રહાર થવા છતાં લક્ષ્મણાજુ મૃત્યુ પામતા નથી, પણ મૃતપત્ર મૂર્ખિષ્ટ થાય છે. વીર હનુમાનજુ ફરીથી વિશાલ્યકરણી ઔષધિ સાથે ક્રોણ પર્વત ઉપાડી લાવે છે. ઔષધિના પ્રયોગથી

લક્ષ્મણાજુ સચેત થાય છે (વા. રા. ચુ. કા. ૧૦૦). બે વખત ઔષધિ લેવા ગયેલા હનુમાનજુના માર્ગમાં અનેક મુશ્કેલીઓ અને જાતજાતની લાલચો ઊભી થાય છે. પણ એકનિષ્ઠ સેવકની કર્તાવ્યનિષ્ઠા ધરાવતા હનુમાનજુ, બધી લાલચોને હુકરાવીને અને બધી મુશ્કેલીઓને દૂર કરીને સમયસર ઔષધિઓ લાવે છે - એ હકીકત જગતના ઈતિહાસમાં અજોડ છે. ભગવાનની દાસત્વ ભક્તિવાળામાં કેવું અપ્રતિહત બળ આવે છે એનો આ પ્રસંગ ઉત્તમ દાખલો છે. હનુમાનજુને બે વખત ઔષધિઓ લેવા જરૂર પડે છે : પહેલી વાર ઈન્દ્રજિતે ફેંકેલા બ્રહ્માસ્ત્રના કારણે શ્રીરામ અને લક્ષ્મણાજુ - બન્ને મરણાતોલ ધાયલ થઈ મૂર્ખિષ્ટ થાય છે એ પ્રસંગે અને બીજી વાર રાવણે કરેલા શક્તિપ્રહારથી લક્ષ્મણાજુ મૃતપત્ર મૂર્ખિષ્ટ થાય છે ત્યારે આ બન્ને પ્રસંગો વાત્મીકિએ યુદ્ધકાંડમાં વર્ણવેલા છે. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે વચનામૃતમાં - ગ. અં. પ્ર. ઉદ્માં આ બીજા પ્રસંગનો ઉલ્લેખ કરેલો છે. શતાનંદ મુનિએ 'સત્સંગિજીવન'માં શ્રીહનુમન્ સ્તોત્રના ત્રીજા શ્લોકમાં 'દુર્વારાવણવિસર્જિતશક્તિથાત ।' એ શાબ્દો છારા પણ આ પ્રસંગનો ઉલ્લેખ કરેલો છે. એટલે 'વચનામૃત' અને 'સત્સંગિજીવન'માં કરેલા નિર્દેશો વાત્મીકિ રામાયણ સાથે સુસંગત મળે છે; જ્યારે સામાન્ય પ્રચલિત માન્યતા એવી છે કે, ઈન્દ્રજિત કરેલા શક્તિપ્રહારથી લક્ષ્મણાજુ મરણાતોલ મૂર્ખિષ્ટ થયા હતા એ માન્યતા વાત્મીકિ રામાયણ પ્રમાણે બરાબર નથી, એની વિવેકી જનોએ નોંધ લેવી ઘટે છે.

રાવણાનો વધ થાય છે. લંકાની ગાઈ ઉપર વિભીષણાનો રાજયાભિષેક થાય છે કે તરત જ, શ્રીરામ પુષ્પક વિમાન છારા અયોદ્યા

જવા નીકળે છે. વિમાનમાં શ્રીરામ સાથે સીતાજી અને લક્ષ્મણજી ઉપરાંત હનુમાનજી અને સુગ્રીવ હોય છે. બીજા પ્રમુખ વાનર સેનાપતિઓને વહેલી તકે અયોદ્યા આવવાનું કહીને શ્રીરામ એમની વિદાય લે છે, એ વખતનું દશ્ય ભારે કરુણા છે. ભગવાન શ્રીરામ સૌમાં ઘૈર્ય પ્રેરે છે અને રાજ્યાભિષેક સુધીમાં અયોદ્યા આવી જવાય એવું બળ એમનામાં પ્રેરે છે. શ્રીરામના રાજ્યાભિષેક પછી સ્વાભાવિક રીતે જ ‘શૂરવીરોનું સન્માન’ થાય છે. બીજા બધાનું સન્માન યોગ્ય રીતે કરવામાં આવે છે; પણ જ્યારે હનુમાનજીનું સન્માન કરવાનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે ભગવાન શ્રીરામ મુંજાય છે. જગતના કર્તાર્હિ સર્વજ્ઞ સર્વેક્ષણના મનમાં પ્રશ્ન થાય છે : ‘પ્રિય દાસભક્ત હનુમાનજીને શું આપું ?’ સ્વાભાવિક રીતે એમની નજર સીતાજી તરફ જાય છે. જગતજનની સીતાજીના મનમાં પણ એ પ્રશ્ન કચારનો ધોળાયા કરે છે. સીતાજીના અંગ ઉપર એ વખતે જાતજાતના અમૃત્ય આભૂષણો શોભી રહ્યાં હતાં. એ આભૂષણો હનુમાનજીને આપવાનો એમના મનમાં વિચાર આવ્યો પણ એમનું મન કહેતું હતુંકે, હનુમાન જેવા જ્ઞાની દાસભક્તતને માયિક અલંકારો આપવા યોગ્ય ન કહેવાય. એવામાં પોતાના ગળામાં ભગવાન શ્રીરામચંદ્રે પોતે અતિ પ્રસંજન થઈને આપેલા વિવિધ રતનોના પ્રસાદીના હાર ઉપર એમની દર્શિ ગઈ. તરત જ ગળામાંથી રતનહાર એમણે કાઢ્યો અને અતિ પ્રેમથી માતા જેમ પોતાના પ્યારા બાળકને આપે તેવી રીતે હનુમાનજીના ગળામાં એ હાર પહેરાવ્યો. સભામાં બેઠેલા સર્વને અનહંદ આનંદ થયો. પણ હનુમાનજી જેવી વિચક્ષણ ભક્તિપ્રભાને એક ભગવાન સિવાય બીજું કોણ ઓળખી શકે ? હનુમાનજીએ સીતાજીને પગે લાગીને રતનહાર લીધો તો

ખરો પણ પછી સભામાં પોતાના સ્થાને બેસીને એક પછી એક રતનને ચપટીમાં મસળીને તોડવા માંક્યું. રતન તોડે, અંદર જુએ અને પછી તોડેલા રતનને બાજુએ ફેંકી હે અને બીજું હાથમાં લે. સભાજનો સ્તરબ્ધ થઈ ગયા. સીતાજી, હનુમાનજીની કિંયા એકીટશે જોઈ રહ્યાં હતાં. આખરે એમનાથી ન રહેવાયું. એમણે પૂછ્યું : ‘હનુમાન ! તું તો શૂરવીર અને બુદ્ધિશાળી છે; ભગવાન શ્રીરામની પ્રસાદીના આ હારનાં રતનોને આમ તોડી તોડીને કેમ ફેંકી હે છે?’ હનુમાનજી તરત જ ઊભા થયા, હાથ જોડ્યા અને વિનભ્ર સ્વરે કહ્યું : ‘માતાજી ! આ રતનોમાં હું મારા રામને શોધું છું. રામ સિવાયના રતનોને હું શું કરું ? પણ માતાજી ! તમે મને હાર આપતી વખતે જ કહ્યું હોત કે આ હાર શ્રીરામની પ્રસાદીનો છે તો હું આ બધી તોડક્ષોડ ન કરત.’ હનુમાનજીના શાબ્દો સાંભળીને ભગવાન શ્રીરામચંદ્ર પોતે સ્થિંહસન ઉપરથી ઊઠયા, ઊતાવળા ઊતાવળા હનુમાનજી પાસે આવ્યા અને પિતા પોતાના પ્રિય પુત્રને અને ગુરુ પોતાના પ્રિય શિષ્યને જેવી રીતે અતિ પ્રેમ અને વાતસલ્ય ભાવથી ભેટે તેમ બાથમાં લઈને ભેટયા અને પછી બોલ્યા : ‘હનુમાન, તને આપવા જેવું મારી પાસે આ પ્રેમાલિંગન સિવાય બીજું કંઈ જ નથી.’

રાજ્યાભિષેક પછી થોડા દિવસો બાદ, સુગ્રીવ વગેરે એક પછી એક શ્રીરામની વિદાય લે છે. એકમાત્ર હનુમાનજી સેવક તરીકે શ્રીરામનાં અરણ છોડીને કયાંચે જતા નથી. લક્ષ્મણજીએ જેમ વનવાસ વખતે શ્રીરામની છાયા તરીકે કામ કર્યું હતું તેમ અયોદ્યામાં આવ્યા પછી હનુમાનજીએ રાજા શ્રીરામની છાયા તરીકે જીવન જીવવાનું શરૂ કર્યું. થોડા કાળ પછી હનુમાનજીના જીવનમાં ભારે કસોટી કરે એવો પ્રસંગ આવ્યો. લોકનિંદા સાંભળીને

રાજા શ્રીરામે સગર્ભ સીતાજીને વનવાસ આપ્યો. રાજસભાના એકેએક સભ્ય, ભરત, માતા કૌશલ્યા, ગુરુ વસિષ્ઠ બધાએ સીતાજીનો આ રીતે ત્યાગ ન કરવાનો શ્રીરામને જાતજાતની દલીલો છારા અનુરોધ કર્યો. એકમાત્ર ન બોત્યા ભક્તરાજ હનુમાનજી. એમના જીવનની નીતિરીતિ એક જ હતી -

Not to question why, but to do & die - પોતાના સ્વામીની કિયાના કે શબ્દના ગુણાદોષમાં કદી ન ઉટરવું - એ કહે તેમ જ કરવું, એ જેમ રાખે તેમ જ રાજુ થઈને રહેવું.' - એ જ એમનો જીવનરાહ હતો. બ્રહ્માનંદ સ્વામીએ ગાયું છે : 'જેહ વિદ્ય રાજુ નાથ તુમ, તેહ વિદ્ય હમ રાજુ' - એ જ એમના જીવનનો સ્વર હતો. માતાજી સીતાજીનો દોષ હતો કે કેમ એનો પણ એ વિચાર કરતા ન હતા. સેવકનો - દાસભક્તનો ધર્મ એક જ - 'પોતાના સ્વામીની કિયાનો - ભગવાનની કિયાનો ન્યાય તોળવા ન બેસવું.' સીતાજીને વનમાં મૂકવા જયારે લક્ષ્મણજી ગયા ત્યારે લક્ષ્મણજીના મનમાં ભારે ઊથલપાથલ થઈ રહી હતી; બીજાઓના પદન ઉપર શોકની ઘેરી છાયા વ્યાપી ગઈ હતી; ધણા રડતા હતા. એક માત્ર હનુમાનજી પદ્થરના પૂતળા માફક હાથ જોકીને ઊભા રહ્યા હતા - એમના મુખ ઉપર ન હતો ર્ષિ, ન હતો શોક, ધણીને ગમયું તે ખરું; એ ભાવ હતો. દાસભક્તનું જીવન આવું જ હોય.

અને છેલ્લે જયારે શ્રીરામ કાળ સાથે વાત કરી રહ્યા હતા અને અંદર કોઈને ન જવા દેવા માટે લક્ષ્મણજી ચોકી કરતા દરવાજા આગળ બેઠા હતા ત્યારે કાળ, બીજું સ્વરૂપ લઈ દુર્વાસારૂપે આવ્યા. શ્રીરામની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીને અનિરણાએ દુર્વાસાને અંદર મંત્રાણંડમાં લક્ષ્મણજીએ જવા દીધા.

આજ્ઞાભંગની શિક્ષારૂપે લક્ષ્મણજીને અયોદ્યા છોડીને ચાલ્યા જવાનો આદેશ મળ્યો; પણ છાયા પુરુષને મૂકીને જાય કર્યાં ? પણ રાજા શ્રીરામની આજ્ઞા એટલે આજ્ઞા. લક્ષ્મણજી અયોદ્યાની બહાર નીકળ્યા તો ખરા પણ એ દૂર ન જઈ શક્યા. સરચુના નીરમાં એ સમાઈ ગયા. છાયા ગઈ, પુરુષ શી રીતે રહે ? શ્રીરામે પણ નિર્ણય કર્યો - 'અવતારકાર્ય પ્રકૃતં થયું છે; હવે વિદ્યાય લઉં.' એ પણ સરચુનમાં સમાધિ લેવા ચાલ્યા ત્યારે વગરકલ્યે હનુમાનજી આગળ થયા. શ્રીરામ ઊભા રહ્યા. એમણે હનુમાનજીને કહ્યું : 'હનુમાન ! તારા સિવાય મારી જીવનલીલાની કથા કોણ કરશે અને કોણ સાભળશે ? તું જગતમાં રહે. તું જગતમાં રહીશ તોપણ મારી પણે જ છે. મારી જીવનલીલાની કથા નિત્ય ગાન કરજે અને સાંભળજે.' દાસભક્તે ભગવાન શ્રીરામની આજ્ઞા શિરસાવંધ કરી. આજે જયાં રામકથા ત્યા હનુમાનજી; જયાં હનુમાનજી ત્યાં શ્રીરામ અને શ્રીરામની કથા. માણસને નજરે ન દેખાય પણ જો સધર્મ અને ભગવન્નિષ્ઠાની સૂક્ષ્મદર્શિ હોય તો આ ખરેખર અતુભવાય એવી આ સત્ય વાત છે.

શ્રીહનુમાનજીનું સ્વરૂપ ભયાનક ચિત્રરવામાં આવે છે તે બરાબર નથી. જેમ યમરાજા અને યમદૂતો, સ્વરૂપ, સ્વભાવે ભયાનક અને કૂર નથી પણ આસુરી સ્વભાવ અને વૃત્તિવાળા તથા અધર્મ, અન્યાય અને અનીતિ આચરનારાઓને મહાકાળ જેવા કૂર લાગે છે તેમ, અધમ અને મહિન રહેણાકરણીવાળાં નરનારીઓને એમનું સ્વરૂપ ભયાનક લાગે છે. ખરેખર તો સ્વરૂપે અને સ્વભાવે હનુમાનજી સૌમ્ય, શાંત અને સત્યપ્રદાન છે. નૃસિંહજીનું સ્વરૂપ પ્રહલાદ સિવાય બીજા બધાને થરથર દ્યુજાવે એવું ભયંકર લાગતું હતું, પણ પ્રહલાદજીને એવું લાગતું ન હતું. તેમ,

જે પરમાત્માના ભક્ત છે, ધર્મ, જ્યાય અને નીતિપરાયણ જીવન જીવનારા છે, તેમને શ્રીહનુમાનજી હમેશાં સહાયક, સ્નેહી મિત્રઝ્ઞે જ ભાસે છે. દુર્વાસા પરબ્રહ્મને ઘારીને રહેનારા મુનિ છે. બધી ગોપીઓના થાળ એ જમી ગયા છતાં પોતે વિશેષરને એ થાળ જમાડયા હતા અને પોતે સદા ઉપવાસી છે, એવું વચન કહેશો તો યમુનાજી માર્ગ આપશે, એવું એમણે ગોપીઓને કહ્યું હતું; અને એ વચન કહેતાં યમુનાજીએ ગોપીઓને પાછા ફરવા માટે માર્ગ કરી આપ્યો હતો. આ વાત વચનામૃતમાં ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે સ્વમુખે કહેલી છે. દુર્વાસાના કોધી સ્વભાવ માટે, ‘કોઈક અવળો ચાલતો હોય તો તેને ઠેકાએ લાવવા માટે જરૂરી છે એમ સમજુને એમણે એ સ્વભાવ રાખ્યો છે’, એવો બચાવ વચનામૃતમાં કરેલો છે. તે જરીતે જગતમાં હીન અને મલિન યોનિની વ્યક્તિઓ જે મનુષ્ય કરતાં ઘણી બાબતમાં કેટલીક સૂક્ષ્મ શક્તિઓ ધરાવે છે – તેમના નિયમન માટે ભગવદ્ ઈચ્છા અને અનુજ્ઞાથી શ્રીહનુમાનજી એવાં દેવદેવીઓના નાયક તરીકે પણ કામ કરે છે. મલિન વૃત્તિ અને બુદ્ધિવાળા માંત્રિકોના મંત્રબળના કારણે એ પ્રત્યક્ષ થાય

છે, એ માટે માંત્રિકનું પોતાનું બળ કારણાભૂત હોતું નથી, પણ મંત્રનું બળ કારણાભૂત હોય છે. શ્રીહનુમાનજી પોતાના નામમંત્રના વિધિવતું કરાવેલા જપસ્મરણના કારણે જ પ્રત્યક્ષ થાય છે; પણ ઈતિહાસ એક વાત સ્પષ્ટ કરે છે કે, એવા પ્રસંગે એ માંત્રિકોના અયોગ્ય આદેશોનો સ્વીકાર કરતા નથી; એટલું જ નહિ, એવા આદેશો આપનાર માંત્રિકોને શિક્ષા પણ કરે છે – જેમ મંત્રાચાર્ય પિબેકને કરી હતી તેમ. જગતમાં ધર્મ છે તો સામે અધર્મ પણ હોય છે; સત્ત હોય છે તો સામે અસત્ત હોય છે. ધર્મ–અધર્મ અને સત્ત–અસત્ત વર્ચ્યે અનાદિ કાળથી સંધર્ષ ચાલતો જ આવે છે. અધર્મ અને અસત્ત તત્ત્વોને કાબૂમાં રાખનાર પણ કોઈ વ્યક્તિ–શક્તિ અવશ્ય જોઈએ. ભગવાને શ્રીહનુમાનજીમાં તેવી શક્તિ મૂકેલી છે. રામચરિતમાનસ કહે છે કે, તુલસીદાસને ભગવાન શ્રીરામચંદ્રનો મેળાપ કરાવી આપનાર શ્રીહનુમાનજી હતા, તો રાક્ષસોનો સંહાર કરનાર પણ એ જ હતા, અર્થાત્ જે હનુમાનજી ભૂતપ્રેતાદિકના ઉપક્રમો દૂર કરે છે તે તે જ શ્રીહનુમાનજી સત્ત્વપ્રદાન મુમુક્ષુને દાસત્વભક્તિનો આદર્શ માર્ગ પણ દાખલે છે.

“.... ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનો નિશ્ચય પણ ભક્તે પોતે બ્રહ્મરૂપ થઈને જ કરવો યોગ્ય છે. ગીતામાં આર્ત, જિજ્ઞાસું, અર્થાથી અને જ્ઞાની એ ચાર પ્રકારના ભક્તોમાં જ્ઞાનીને શ્રેષ્ઠ કહેવાનું કારણ એ જ છે કે, એ પોતે બ્રહ્મરૂપ થઈને ભગવાનની ભક્તિ કરે છે. એવો જે જ્ઞાની હોય છે તેને, ભગવાન સિવાય બીજુ કંઈ જ ઈચ્છા રહેતી નથી. .... ”

દુર્લભ માનવદેહ લક્ષ્ણ અને સત્ત્સંગ

-ભાતચંડ કે. શાહ
(વડોદરા)

ઉદાહરણ પુરું પાડે છે. અર્થન ભક્તિ એટલે સોળ પ્રકારના ઉપચારે સહિત ભગવાનની આઈ પ્રકારની મૂર્તિનું શ્રદ્ધાયુક્ત પરમ ભાવથી પૂજન કરવું તે. વંદનભક્તિ એટલે ભગવાન શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ, પ્રીતિ અને પરમ આદરપૂર્વક પુરુષ જાતિના ભક્તે અણ્ણાંગ પ્રણામ અને ઝીજાતિના ભક્તે પંચાંગ પ્રણામ કરવા પૂર્વકનું પૂજન કરવું તે. દાસ્યભક્તિ એટલે સર્વકર્મો સમભાવે ભગવાનને અર્પણ કરવા અને સર્વ પ્રકારે સંપૂર્ણ દાસભાવે તેમની ઈરણી અને આજ્ઞામાં જ વર્તવું તે, હણુમાનજી અને ઉદ્ઘયજી આ પ્રકારની ભક્તિના અનુપમ ઉદાહરણ છે. શ્રીજી મહિરાજે ગોપાળાનંદ સ્વામી અને મુક્તાનંદસ્વામી એ બે જણાને દાસ્ય ભક્તિની ઉત્તમ દશાવાળા ભક્ત તરીકે ઓળખાવ્યા છે. (વ.ગ.મ.પ્ર.કર) સખ્યભક્તિ એટલ ભગવાનમાં અટલ વિશ્વાસ અને મૈત્રીભાવ રાખવો તે. અર્જુન અને દ્રૌપદી સખાભાવના સુંદર દૃષ્ટાંતો છે. આપણે માટે સુરાખાચર અને બ્રહ્માનંદ સ્વામી સખ્ય ભક્તિના ઉત્તમ દાખલા છે. આત્મ નિવેદન ભક્તિ એટલે દેહ અને આત્માને સર્વકર્મ અને સર્વભાવે ભગવત સ્મરણમાં નિવેદન કરવો તેવી ભક્તિ. રાજ અંબરિષ ઉત્તમ આત્મનિવેદનના ભક્ત ગણાય છે. ભક્તતર્વર્ય દાદા ખાચર અને પર્વતભાઈ આત્મનિવેદન ભક્તિના ઉજ્જવળ દૃષ્ટાંતો પુરા પાડે છે.

નવ પ્રકારની આ ભક્તિનો કોઇ એક પ્રકાર લઈએ તો બહુધા તેમાં બાકીના બીજા પ્રકારોનો એક ચા બીજી શીતે થોડા – વધારે પ્રમાણમાં સમાવેશ થતો માલુમ પડશે. ગમે તેવા પ્રકારની ભક્તિ (નવ પ્રકાર પૈકી) આવે તેમાં બે બાબતો અતિ મહત્વની છે. એક

દેહાત્મ અને અહંમ મમત્વ ભાવનો પુરો અભાવ અને બીજી સર્વેશ્વર શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાન સદા સાકાર અને પ્રત્યક્ષ છે એવો નિરૂત્થાન નિશ્ચય. આ નવ પ્રકાર હકીકતમાં ભગવાનને ભજવાની અને પામવાની જુદી જુદી રીતો છે. જુદા જુદા રસ્તાએ છે. પણ છેવેઠે પરમાત્મામાં જઈ મળે છે. ભક્તિના આ જુદાજુદા નવ પ્રકારો વાસ્તવમાં તો પંચવિષયમાંથી વિષ અને જીવન કર્મોમાંથી કંખ કાઢી નાખવા માટે પ્રયોજેલા છે.

શ્રીજી મહિરાજે શ્રવણભક્તિની મહિતા સમજાવતાં કહ્યું છે. “મુમુક્ષુને ઉત્કૃષ્ટ ગુણાની પ્રાપ્તિ તેનું કારણ શું ? તો ભગવાનની કથાવાર્તા સાંભદ્ર્યામાં જેને જેટલી પ્રીતિ તેને તેટલો જગતનો અભાવ થાય તથા કામ, કોઇ, લોભાદિક દોષનો નાશ થાય અને જો કથાવાર્તામાં જેને આણસ હોય તેની કોરનો એમ અટકળ કરવી જે એમાં મોટા ગુણ નહીં આવે અને શાસ્ત્રમાં નવ પ્રકારની ભક્તિ જેને હોય તો પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ પર્યત સર્વે ભક્તિના અંગ એને પ્રાસ થશો.” (વચનામૃત ગ.અ.પ્ર.કર). આ કથાવાર્તા તો સત્તસંગી માત્ર માટે વિશાલ્ય કરણી સંજીવની ઔષધિ જેવી છે. જેમ અફીણાનો વ્યસની હોય તેને અફીણ વિના ઘડીવાર પણ ચાલતું નથી તેમ હરિલક્તને ભગવાનની કથાવાર્તા વિના ઘડીવાર પણ ચેન ન પડવું જોઈએ. જ્યાં ભગવાનની કથાવાર્તા અખંડ થાય છે ત્યાં ભગવાન પણ અખંડ વસે છે. ભગવાનની કથા વાર્તાદ્વારી શ્રવણ ભક્તિએ આશ્રિત સત્તસંગીનું પ્રાણ રક્ષક કવચ અને જીવન છે. તેણે એ અખંડ ધારણ કરવું જોઈએ. આપણે આવું કવચ અખંડ ધારણ કર્યું છે ?

આવી ભક્તિની મહિતા સમજાવતાં

વैરाग्य મૂर्ति નિષ્કળાનંદ મુનિ ગાય છે –

“સાચી ભક્તિ ભગવાનની
સર્વે શિરપર મોડ છે
બીજુ સાધન બહુ કરે
પણ જુવો એની કોઈ જોડ છે ?”
(ભક્તિનિધિ કક્ષું-૯)

“આદિ અંતે મદ્દે મોટપ પામ્યા
તે તો ભક્તિ થકી નિરઘાર
ભક્તિ વિના લટકણ ન ટળે
ભમવાનું ભવ જળ મોઝાર
તેણ ભક્તિ પ્રગટની પ્રીણજો
અતિ અનુપ ઉદાર
નિષ્કળાનંદ નકી એ વારતા
તેમાં નહીં ફેરફાર
(ભક્તિનિધિ કક્ષું-૧૨)

ભક્તિવાળાના લક્ષણ શું ? આંસમજાવતાં શ્રીજી મહારાજ કહે છે, જ્યારે ભગવાન મનુષ્યના જેવાં પ્રાકૃત ચરિત્ર કરે તો પણ તેને વિષે જેને દિવ્યપણું જ જણાય પણ કોઈ રીતે ભગવાનના તે ચરિત્રમાં અભાવ આવે નહીં એવી જેની બુદ્ધિ હોય તેને પરમેશ્વરની ભક્તિ કહેવાય અને એવી ભક્તિ કરે તે જ ભક્ત કહેવાય. “‘ભગવાનની આવી ભક્તિવાળા ભક્તને પરમેશ્વરનો સાચો ભક્ત કહ્યો છે. (વ.ગ.મ.૧૦) પરમાત્માની આવી ભક્તિ કરવાથી પ્રાસી શું ?’”

(૧) આવી ભક્તિ દ્વારા જ જીવાત્મા માયાને તરે છે અને અતિ મોટાઈને પામે છે અને ભગવાનનું જે અક્ષરધામ તેને પામે છે. (વ.ગ.મ.૩૨)

(૨) આવી ભક્તિથી વાસના નિવૃત્ત થઈ જાય છે અને સર્વે કલ્યાણકારી ગુણ આવી ભક્તિ કરનારાના હૃદયમાં વસે છે. ભક્તિ તો વાસના ટાળવાનું મહામોટું સાધન છે. (વ.સારંગ-૫)

(૩) જેને ગોપીઓના જેવી પ્રેમલક્ષણાભક્તિ છે તેને સર્વ સાધન સંપૂર્ણ થયા છે.

(૪) ભગવાનની પ્રાસિને અર્થે એ સાધન (ભક્તિ) સર્વમાં મોટું છે. (વ.લો.૧૫)

ગીતામાં પણ શ્રી કૃષ્ણાંક્ર ભગવાને (અદ્યાય-૧૨)માં ભક્તિનો આવો જ મહિમા સમજાવ્યો છે. ભગવાન કહે છે, મને ભજતાં અને મારામાં એકચિત થયેલા ભક્તોનો હું મૃત્યુરૂપી ભવસાગરમાંથી ઉદ્ધાર કરું છું. ભક્તિમાર્ગ ભગવાનને અતિ પ્રિય છે. આદ્યાત્મના સાક્ષાત્કાર માટે બધા માર્ગોમાં પુરુષોત્તમ ભગવાનની ભક્તિ એ જ નિઃશંક શ્રેષ્ઠ માર્ગ છે.

સત્સંગી જીવનમાં (પ્ર.ર.અ.પ૧)શ્રીજી મહારાજ કહે છે. ભગવાનમાં ગાઢ અનુરાગને પામેલા એવા નિષ્કામ ભક્તને ભગવાન પોતાના હૃદયમાં અખંડ સંભાળે છે. ભગવાન તો ભક્તિ પ્રિય છે. નિર્મલ ભક્તિથી તેમને અર્પણ કરેલું જળ-ફળ-પુષ્પ વિ. પદાર્થો ભગવાન સ્વીકારે છે. પ્રેમથી આરોગે છે. નિર્મલ ભક્તિ વિના ભગવાન ધાણા સુવર્ણાના ઢગલાઓ અને નાના પ્રકારના પક્વાનોને દર્શિથી પણ જોતા નથી. આ જન્મમાં અથવા અપરિમિત ચોનિના બમણ પણી ભગવાનના ધામની પ્રાસિ હરિભક્તિ વિના થતી જ નથી. આ પ્રકારે જે પુરુષ દઢ નિશ્ચયવાળો શ્રીહરિની ભક્તિ કરે છે તે પુરુષ પૃથ્વીમાં અતિશય હૃતાર્થ થાય છે.

જેણે જીવનમાં એકાંતિક ભક્તિ સિદ્ધ કરી, આખું જીવન ભક્તિમય જીવ્યા અને જેના પ્રસંગથી અનેક એકાંતિક ભક્ત બજ્યાં એવા અ.નિ.પૂ. મોટાભાઈ (શ્રી ઈશ્વરલાલ લાભશંકર પંડ્યા) ભક્તિનો મહિમા સચોટ રીતે સમજાવતાં કહે છે.

(૧) “સત્તાન્નો અને સત્પુરુષો પોકારીને જાહેર કરે છે કે મનને નિર્બિંધયી અને નિર્વાસનિક બનાવવા માટે તથા અષ્ટાંગ યોગ સાધ્યા વિના સમાધિ અવસ્થા સરખુ સહજ વર્તે એ માટે પ્રગટ પરમાત્માની માહાત્મ્ય જ્ઞાન ચુક્ત એકાંતિક ભક્તિ જેવું સરળ સાધન બીજું એકેદ્ય નથી.” (સત્તસંગ પત્રિકા વર્ષ-૩, અંક-૭)

(૨) “ભજ્ઘાતુ ઉપરથી બનેલા ભક્તિ શબ્દમાં આમ તો અસ્થરો તો માત્ર ત્રણ જ છે પણ તેમાં અધિભૂત, અધિદૈવ અને અદ્યાત્મ એ ત્રિવિદ્ય તાપ, જન્મ, જરા અને મૃત્યુ એ ત્રિવિદ્ય મહાદુઃખો અને આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના ત્રિવિદ્ય મહા સંકટોમાંથી મુમુક્ષુને છોડાવીને જગ્રત, સ્વપ્ન અને સુષુપ્ત એ ત્રણ અવસ્થા સત્ત્વ, રજ અને તમ એ ત્રણ ગુણ અને સ્થૂળ, સુક્ષ્મ અને કારણ એ ત્રણ દેહથી પર બનવાનું અને પરાત્પર પરબ્રહ્મ ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણની સેવામાં જોડાવાનું અદ્ભૂત સામર્થ્ય રહેલું છે.” (સત્તસંગ પત્રિકા, વર્ષ-૨, અંક-૧૧)

અલ્ય જીવ કૃષ્ણ ભક્તિ કરે
તો તે કાળ, કર્મ, ભયથી તરે
બ્રહ્મા હોય જો ભક્તિ હિણો,
તો તે પણ કાળચવિણો.

(ભક્તાચિત્તામણિ પ્ર. જ૲)

છેદ લી મહિંદ્રની વાત, આવી ભક્ત કેમ પ્રાણ થાય ? બ્રહ્માનંદસ્વામી, શ્રીજી મહારાજને પ્રશ્ન પૂછે છે. “એવી અસાધારણ ભક્તિ શે ઉપાયે કરીને આવે ?” શ્રીજી મહારાજ કહે છે. “તે મોટા પુરુષની સેવા થકી આવે.” તે મોટા પુરુષ પણ ચાર પ્રકારના છે. એક તો દીવા જેવા, ને મશાલ જેવા, ને ત્રીજા વીજળી જેવા, ને ચોથા વડવાનલ

અનિન જેવા. તેમાં દીવા જેવા હોય તે તો વિષદ્દ્રુપી વાયુએ કરીને ઓલાઈ જાય. ને મશાલ જેવા હોય તે પણ તેથી અધિક વિષદ્દ્રુપી વાયુ લાગે તેણે કરીને ઓલાઈ જાય, ને વીજળી જેવા હોય તે તો માચાદ્રુપી વર્ષાદને પાણીએ કરીને પણ ન ઓલાય અને વડવાનલ અનિન જેવા હોય તે તો વડવાનલ સમુદ્રમાં રહે છે. પણ સમુદ્રના જળ નો ઓલાવ્યો ઓલાતો નંતી. અને સમુદ્રના જળ પીને મૂળ છારે કાઢી નાખે છે, તે પાણી મીઠું થાય છે તેણે મેઘ લાવીને સંસારમાં વૃદ્ધિ કરે છે, તેણે કરીને નાના પ્રકારના રસ થાય છે તેમ એવા જે મોટા પુરુષ છે તે સમુદ્ર જળ જેવા ખારા જીવ હોય તો પણ મીઠા કરી નાખે છે. એવી રીતે જે ચાર પ્રકારના જે મોટા પુરુષ કહ્યા તેમાં વીજળીના અનિન જેવા મોટા પુરુષ તેમની સેવા જો પોત પોતાના ધર્મમાં રહીને મન, વચન કર્મ કરે તો જીવના છદ્યમાં માહાત્મ્ય સહિત ભક્તિ આવે. (વચ. વડતાલ-૩). મહાનુભાવાનંદ સ્વામીએ પૂછ્યું “દિન દિન પ્રત્યે ભગવાનની ભક્તિ વૃદ્ધિ પામે તેણો શો ઉપાય છે ?” શ્રીજી મહારાજ કહે છે. “મોટા પુરુષનો જેમ જેમ ગુણ ગ્રહણ કરતો જાય તેમ તેમ એની ભક્તિ વૃદ્ધિ પામતી જાય. (વચ.ગ.પ્ર.પ૮) આમ, સિદ્ધાંત વાર્તા એ છે કે એકાંતિક ભક્તિ પામવાનો એક માત્ર સર્વોપરી ઉપાય છે. એકાંતિક સત્પુરુષનો આત્મબુદ્ધિએ કરી મન, વચન, કર્મ પ્રસંગ કરવો સત્તસંગ કરવો.”

આમ દુર્લભ માનવદેહ પામ્યા પછી લખ ચોરાશીના ફેરામાંથી છૂટવા અને પરમાત્માના ચરણમાં શરણ પામવાનો સાચો ઉપાય એકાંતિક ભક્તિ પામવાનો એકમાત્ર ઉપાય છે એકાંતિક સત્પુરુષનું સત્તસંગ છારા સેવન. તો આવો હવે આપણે ‘સત્તસંગ’નું સ્વરૂપ, લક્ષણ, મહિમા, ફળશૂતિ અને પામવાના ઉપાયો વિગેરેનો વિચાર કરીએ.

-ઃ મુમુક્ષુની ડાયરીમાંથી :-

(નોંધ : એક બે અ.નિ. મુમુક્ષુ ભાઈએ કે જેમણે સંતો અને અન્ય સત્પુરુષોના સત્સંગ સમાગમની નોંધ કરવાની સુટેવ પાડેલી-તેમની વર્ષો અગાઉની નોંધ-ડાયરીએ પેકી કેટલાક સમયની ડાયરીએ મળતાં તેમાં તેમના સત્સંગ સમાગમના નિચોડ રૂપે વ્યવરિથત નોંધ લખાણમાંથી કેટલુંક પ્રતીતિકર, મનજીય અને સર્વજીવ હિતકારી લખાણ આ વિભાગમાં ક્રમશા: આપવામાં આવશે.)

“....જેને ભગવાનનો સંબંધ વિશ્વાસથી, ભજનથી, પ્રેમથી, મહિમાથી, નિશ્ચયથી થાય છે. તેનું અમંગળ કદી હોતું જ નથી કેમ કે, મંગળમય ભગવાનની મૂર્તિનો સંબંધ થયો છે. એટલા માટે સર્વે ક્રિયામાં ભગવાનને સંભારવા તો અનેરો આનંદ અને ઉલ્લાસ રહેશે અને ભગવાનનો રાજુપો થશે.....” .....x.....x.....

“....સત્સંગ, કથા, ભજનમાં બેસીએ અને જો તે બધું વેઠરૂપ-પરાણે થતું હોય તો તેવા સત્સંગ વિ. થી કેવળ સંસ્કાર થાય છે. અને તે જ ક્રિયાએ ભગવાનનું માહાત્મ્ય સમજુને પ્રેમપૂર્વક થાય તો આનંદના કુવારા ઉડે અને અહોપણું કાયમ રહે.....” .....x.....x.....

“....ભગવાનને તો શું પણ-તેમનું જે અતિ મહિમાપૂર્વક આજ્ઞાપાલન સહિત ભજન કરે છે તેવા સંત (સત્પુરુષ)ને શરાણે જઈએ તો દુઃખમાત્રનો નાશ થાય છે. એવા સંતના દર્શન-સ્પર્શ-સર્વે ક્રિયા સુખ આપનાર છે.....” .....x.....x.....

“....ભગવાનના સ્વરૂપમાં મનની અખંડ વૃત્તિ રાખવી એજ અધરું છે. ને જો અખંડવૃત્તિ રહે તેને કાંઈ સાધન બાકી રહેતાં નથી. તેના સંકલ્પ માત્ર - ભગવાનના સંબંધે કરીને-સત્ય થાય છે. પછી ભલેને તે જનકરાજની પેઠે રાજ્યનો માલિક-કે મોટા કારોબારનો માલિક થાય. પણ તેના અંતરમાં-ભગવાન સિવાયના-જગત સંબંધી ધાટ ઉઠે નહિ. જગતમાં રહેવું. પણ જગત અંતરમાં પેસવા દેવું નહિ. જળકમળવત્ સંસારમાં રહે છે. આવો સિદ્ધાંત છે. આવો ગૃહસ્થ હોય તો પણ મોટા યોગી જેવો જ છે. આવા ભક્તસાથે આત્માનું જોડાણ-પ્રેમથી કરીએ-તો તેના જેવી જ પ્રાસિ આપણાને થાય. જેમ જેમ મોટા પુરુષનો ગુણ ગ્રહણ થાય-સહયોગ વધુ થાય-પ્રેમ વધે અને પોતાના દોષનું દર્શન સતત રહે તો-આપણી સ્થિતિ ગમે તેવી હોય પણ તે સંત જેવી જ પ્રાસિ આપણાને થાય છે. દેહ કરીને, અંત:કરણ કરીને તેમનો દઢ યોગ રાખવો. ભક્તિ અને આવા સત્પુરુષના સત્સંગથી આપણું અનેક જન્મનું અજ્ઞાનનું આવરણ નાશ પામે છે. આવા એકાંતિકના પ્રસંગથી-મોક્ષનું દ્વાર ઉધારું થાય છે. આ કરનાર તો ભગવાન પોતે છે. સંત તો દ્વાર રૂપ છે....” .....x.....x.....

“....મોટા પુરુષોના આશીર્વાદ ફળે છે. જે ભૂમિમાં સંતનું વિચરણ હોય તેનું માહાત્મ્ય સમજુ-સંતનો આશ્રય દઢ રાખીએ અને તેના વચનમાં વિશ્વાસ રાખી તેમના વચન પ્રમાણે જીવન કરવું તો જેમ એન્જિન સાથે જાતેડાયેલો ડબ્બો-એન્જિન જેટલી જ સ્પીડથી ચાલે છે. તેમ સંત સાથે ઉપરોક્ત રીતે પ્રેમપૂર્વકનું જોડાણ રાખીએ-તો જરૂર ભગવાનની માયા તરીને ભગવાનના ધામરૂપ પરમ પદની ચોક્કસ પ્રાસિ થાય છે....”

—અક્ષરનિવાસ :—

(૧) શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળના સભ્ય પ.ભ. પ્રીતેશભાઈ ભાલચંદ્ર શાહનાં ધર્મપત્રની અ.સૌ કીરણબેન પ્રીતેશભાઈ શાહ તા. ૨૫-૧૨-૧૮ના રોજ ભગવત્ સ્મરણ કરતાં કરતાં અક્ષરનિવાસી થયાં છે. વડતાલવાસી શ્રીહરિકૃષ્ણ મહારાજના સ્વરૂપમાં પ્રત્યક્ષપણાની નિષ્ઠાને લીધે-એમનામાં સેવા-ભક્તિના સંસ્કારો સુવિકસિત થતાં-તેમને પોતાના અક્ષરનિવાસનો અણાસાર અગાઉથી આવ્યો હતો. તેથી સંસારમાંથી વૃત્તિઓ પાછી ખેંચવાનો અભ્યાસ દઢ કરી તે ધામમાં ગયાં છે. પરમહૃપાળું શ્રીહરિજી તેમને નિજસેવાનું સુખ આપી-તેમના કુટુંબીજનોને તેમનો વિયોગ સહન કરવાનું બળ આપે અને તેમના જેવી સમજણાની દઢતા કેળવવાનું બળ આપે એવી નભ્ર પ્રાર્થના છે.

(૨) શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળના સભ્ય, અમદાવાદ નિવાસી પ.ભ. શરદભાઈ બાબુભાઈ શાહ તા. ૨૫-૧-૧૮ના રોજ ભગવત્ સ્મરણ પૂર્વક અક્ષરનિવાસી થયા છે. પોતાના પિતા અ.નિ. બાબુભાઈ મણીલાલ શાહ પાસેથી વારસામાં મળેલ ઉદારતા અને સત્સંગમાં આત્મબુદ્ધિના સંસ્કારોનું, પ.પુ. મોટાભાઈ શ્રીઇશ્વરલાલ પંડ્યાના સુયોગથી, પોષણ અને સંવર્ધન થતાં-તેમનામાં આત્મબુદ્ધિ, આત્મનિષ્ઠા અને કિર્તનભક્તિના સંસ્કારો વિકસ્યા. તેથી છેલ્લા કેટલાક સમયની શારીરિક માંદગીમાં પણ ઉત્તમ નિષ્ઠા રાખી સદા પ્રસન્નચિર્યો-ભગવદ્ભક્તિનું બળ રાખી કેફપૂર્ણ વાતો કરતા-જે પ્રશંસનીય અને અનુકરણીય છે. શ્રીહરિ તેમને તો પોતાના ધામમાં દિવ્યસુખ આપી જ રહ્યા છે. પરંતુ, તેમના કુટુંબીજનોને-સ્નેહીજનોને-તેમનો વિયોગ સહન કરવાનું બળ આપી તેમના જેવા સદ્ગુણો કેળવવાનું બળ આપે એજ શ્રીહરિના ચરણોમાં નભ્ર પ્રાર્થના છે.

(૩) શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળના સભ્ય, પ.ભ. શ્રી જ્યસુખલાલ મોહનલાલ ચૌહાણ તા. ૫-૩-૧૮ના રોજ -વડોદરા મુકામે ટુંકી માંદગી બાદ-ભગવત્ સ્મરણમાં લીન રહી અક્ષરનિવાસી થયા છે. ઘનબાદ (ઝીરીઆ) નિવાસી તેમના પિતા અ.નિ. મોહનલાલ મનજીભાઈ ચૌહાણ પાસેથી ગળથૂથીમાં જ મળેલ કિર્તનભક્તિ અને સતત સત્સંગ કરવા-કરાવવાના શુભ સંસ્કારોને પ.પુ. મોટાભાઈ શ્રી ઇશ્વરલાલ લાભશંકર પંડ્યાના પ્રેમાળ વારિસિંચનથી-તેમણે જીવનમાં આવેલી અનેકવિદ્ય મુશ્કેલીઓમાં પણ-અડીખમ રહી-કિર્તનભક્તિ અને સત્સંગ કરવો-કરાવવો એ પ્રત કયારેય છોડ્યું નાહિ. અંતિમ માંદગીમાં પણ સતત સત્સંગ અને કિર્તનભક્તિનું ઉત્તમ અનુકરણીય ઉદાહરણ પૂર્ણ પાડ્યું છે. શ્રીહરિજી તેમને પોતાના ચરણકમળની સેવાનું સુખ આપે એવી વિનભ્રભાવે પ્રાર્થના છે.

(૪) સૂરત નિવાસી પ.ભ. ચંદ્રકાન્તભાઈ કાંતિલાલ મહેતા તા. ૨૮-૪-૧૮ના રોજ ચારેક માસની માંદગી બાદ પોતાના નિવાસસ્થાને ક્ષરનિવાસી થયા છે. પ.પુ. દચાળુશ્રી નાથજીભાઈ ઈરછારામ શુકલ અને ત્યારબાદ પ.પુ. શ્રી મોટાભાઈ ઇશ્વરલાલ લા. પંડ્યાના યોગ અને માર્ગદર્શનથી તેમનામાં સત્સંગસેવા અને ભક્તિના સંસ્કારો વૃદ્ધિ પામ્યા હતા. સત્સંગીઓની સેવા અને તેમનામાં આત્મબુદ્ધિ એ અભનું આગવું અંગ હતું. છેલ્લી ગંભીર માંદગી દરમ્યાન સંપૂર્ણ વિસ્મરણ અવસ્થામાં પણ-તેમની પાસે ભગવાનનાં કિર્તન ગવાતાં અને સતપુરુષોની વાતો થતાં તત્કાળ-દ્યાનપૂર્વક સાંભળી તેમાં પોતાનો સૂર પુરાવતા તે તેમના કુટુંબીજનોનો સ્વાનુભવ છે. ભગવાન સ્વામિનારાયણ તેમને પોતાનું સુખ આપી-તેમના કુટુંબીજનોને તેમનો વિયોગ સહન કરી-તેમના સદ્ગુણો કેળવવાનું બળ આપે એવી નભ્ર પ્રાર્થના છે.

(કવર પાન નં. ૩નું ચાલુ)

૨૦૧-૦૦	ઇન્ડીરાબેન શિરિષકુમાર દવે	આણંદ	ચિ. કુશાગ્રના જન્મદિન નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૦૧-૦૦	ઠક્કર શૈલેષભાઈ જ્યંતિલાલ	અમદાવાદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૦૧-૦૦	ભૂપેન્દ્રભાઈ મધુસુદનભાઈ પંડ્યા ભરુચ	ભરુચ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
	હસ્તે કલ્પેશભાઈ		
૨૦૧-૦૦	માવાણી શૈલેષભાઈ જ્યંતિલાલ	અમદાવાદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૦૦-૦૦	ઘનશ્યામભાઈ મણીલાલ પ્રજાપતી નડીઆદ		શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૫૨-૦૦	કુનાલ મનીષભાઈ મહેતા	ઘાટકોપર	જન્મદિન નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૫૦-૦૦	રોશન તરણભાઈ ભરુચ	દહેગામ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૫૦-૦૦	પત્સલ તરણભાઈ ભરુચ	દહેગામ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૧-૦૦	વિશાલ ગોપીનાથ ઓઝા	નડીઆદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૧-૦૦	હિરેન નગીનભાઈ પ્રજાપતી	નડીઆદ	અ.નિ. વિધાબેન મથુરભાઈ ઓઝાના સ્મરણાર્થે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૧-૦૦	કીર્તન નારાયણભાઈ મહેતા	સુરત	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૦-૦૦	રાજુભાઈ હરિરામ ચૌહાણ	પૂના	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૦-૦૦	નિકીતા જન્મદિનભાઈ દવે	ભરુચ	જન્મદિન નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૦-૦૦	ડૉ. પાર્થ રશ્મીકાંતભાઈ ભરુચ	અમદાવાદ	જન્મદિન નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૦-૦૦	જોખી દિનેશભાઈ અંબાલાલ	વડોદરા	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૦-૦૦	કીરીટભાઈ રાજેષભાઈ પટેલ	મુંબઈ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૦-૦૦	મેધાબેન મીહીરભાઈ ભુવા	મુંબઈ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૦-૦૦	જયાબેન રજનીકાંત ઠક્કર	નાસીક	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૦-૦૦	પથીક ભૂપેન્દ્રકુમાર ઠક્કર	અમદાવાદ	જન્મદિન નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૦-૦૦	ચિરાગ ભૂપેન્દ્રકુમાર ઠક્કર	અમદાવાદ	દયાળુશ્રી દાદાજીના જન્મદિન નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૦-૦૦	સરોજબેન વાસુદેવ ઓઝા	નડીઆદ	જન્મદિન નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦-૦૦	વિશ્વેશ હરિશભાઈ ચૌહાણ	વડોદરા	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦-૦૦	કીર્તન હિમાંશુભાઈ મહેતા	સુરત	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦-૦૦	ભક્તિ હિમાંશુભાઈ મહેતા	સુરત	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે

“સત્તંગ પ્રદીપ” ને ભેટ આપનારની શુભ નામાવલિ

કોડ નંબર	નામ	ગામ	પ્રસંગ
૪૦૦૦-૦૦	ચાવડા સ્નેહલકુમાર નગીનભાઈ	આણંદ	ચિ. વિરલને કેળેડાના વીજા મબ્યા અને ચિ. તેજસને અમદાવાદ નોકરી મળી તે પ્રસંગે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૫૦૦-૦૦અ.નિ.	બાબુભાઈ મણીલાલ શાહ પરિવાર હસ્તે અખ્ખિનભાઈ શાહ	અમદાવાદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૫૦૦-૦૦	અ.નિ. બાબુભાઈ મણીલાલ શાહ પરિવાર હસ્તે ભરતભાઈ શાહ	અમદાવાદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૫૦૦-૦૦	અ.નિ. બાબુભાઈ મણીલાલ શાહ પરિવાર હસ્તે કંઠેશભાઈ શાહ	અમદાવાદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૫૦૦-૦૦	અ.નિ. બાબુભાઈ મણીલાલ શાહ પરિવાર હસ્તે મનન શરદભાઈ શાહ	અમદાવાદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૦૦૦-૦૦	જાનકી પદનકાત પ્રજાપતી	વડોદરા	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૦૦-૦૦	અ.નિ. વિષ્ણુલદાસ સોમચંદ શાહ પરિવાર હસ્તે હિરેનભાઈ શાહ	અમદાવાદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૦૦-૦૦	ગૌતમી તેજસકુમાર ઉપાદ્યાય	ભરૂચ	ઇશ્વરકૃપાથી સરકારી વકીલ થઈ તે નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦૦-૦૦	નરેશકુમાર વાડીલાલ ઠક્કર	અમદાવાદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦૦-૦૦	ડૉ. પરિમલભાઈ એ. દવે	વડોદરા	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦૦-૦૦	વંદનાબેન ધનશ્યામભાઈ શુક્લ	અમદાવાદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦૦-૦૦	વત્સલ કલ્પેશભાઈ ભરૂં	મહેસાણા	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦૦-૦૦	વનલીલાબેન હરિપ્રસાદ ઠક્કર	અમદાવાદ	અ.નિ. હરિપ્રસાદ ત્રિભોવનભાઈ ઠક્કરની પુણ્યતીથિ નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦૦-૦૦	કશ્વી નંદન પટેલ	આણંદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦૦-૦૦	ધાર્ય હર્ષિત શાહ	અમદાવાદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦૦-૦૦	અ.નિ. કાંતિલાલ ભોગીલાલ કોઠારી પરિવાર હસ્તે બફુલભાઈ	અમદાવાદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૫૧-૦૦	નારાયણભાઈ કાંતિલાલ મહેતા	સુરત	અ.નિ. મદનબા તેમજ જમીયતરામ રઘુરામ વૈધના સ્મરણાર્થે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૫૧-૦૦	મૂદુલાબેન નારાયણકુમાર ઠક્કર	અમદાવાદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૫૦-૦૦	મનહરભાઈ નૌતમલાલ વ્યાસ	પીપળાણા	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૫૦-૦૦	ધાર્મિક યોગેશભાઈ શુક્લ	ઉમરેઠ	દયાળુશ્રી દાદાળુના જન્મદિન નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૫૦-૦૦	કમલેશ બાબુલાલ શાહ	અમદાવાદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૦૨-૦૦	રચવનત્રધી રમાકંત દવે	લુણાવાડા	ચિ. પ્રાંશુ પિયુષકુમાર દવે B.E.E.C. માં કોલેજમાં First આવ્યા તેમજ Job મળી તે નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે

શ્રીજી મૂર્તિ, મંદિરો, તીર્થો સત્ય છે :

.....“ભગવાન સત્ય, ભગવાનનાં ધામ સત્ય, ભગવાનનું સ્તુખ સત્ય, ભગવાનની સંપત્તિ સત્ય છે. સર્વનું બોલવાનું સત્ય. માટે એક સર્વ સત્ય વસ્તુમાં સર્વ વળગી રહેજો અને અસત્ય વસ્તુ હોય તેને તજુ દેજો. આવો વિશ્વાસ બેસાડવાનો માટે ભગવાને વડતાલ ગામને વિષે જે દિવ્ય મંદિર છે તેમાં જે મૂર્તિઓ છે, તેનો આશ્રય રાજજો. ગોમતીનો કિંનારો છે ત્યાં દ૮ તીર્થોનો નિવાસ ભગવાને આપ્યો છે. ગોમતીજી પોતાના સ્વરૂપે ત્યાં નિવાસ કરી રહ્યાં છે. માટે-મોટા અક્ષરધામના મુક્તોએ ગોમતીનું ખોદાણ કર્યું છે. એક સમયે વડતાલમાં સાંયકળમાં હજારો મનુષ્યો દેખે, આગળ મસાલો બળો અને ભગવાન પુરુષોત્તમનારાચાણ મેનામાં બેઠેલા. આગળ છકીદાર છકી પોકારે અને વાજતે ગાજતે ઉગમણી બેઠકે જચાં આગળ પોતે બધા સાધ્યોએ ઝોળીએ ભરાવીને નિવાસ કરીને રહેતા અને ૧૦૦, ૨૦૦, ૫૦૦, ૧૦૦૦ મનુષ્યોને પણ છાચા આપતો એવો એ આંબલો હતો. એ પૂર્વનો વાણિયો હતો. તેણે દેવતાએના ૧૨.૦૦૦ વર્ષ સ્તુધી તપ કરીને બ્રહ્મા પાસે માંચું કે અમો હજારો વર્ષથી તપ કરીએ છીએ પણ ભગવાન પુરુષોત્તમનારાચાણના અક્ષરધામના મુક્તોની સેવા પ્રાપ્ત થતી નથી. તો એવી દચા કરો, અમોને અક્ષરધામનું સ્તુખ આપો, એટલે ભગવાન ત્યાં આગળ અનંત જતની લોલાએ પોતે કરી છે.”.....

-અ. નિ. પૂઃ ફાનસવામીની સત્સંગ-ગાથા

BOOK-POST

From :

Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal
Indukumar Laxmiprasad Pandya,
“Gurukrupa”,
Zaghadia Pole, Nagarwada,
NADIAD-387001. (India)

To/પણ.શ્રી

_____

Printed by Vakal Printery, Published by Indukumar Laxmiprasad Pandya, on behalf of Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal and Printed at Vakal Printery, No. 01-17-475-951-000-101 of Ward No-1 situated at Jogidas Vitthal's Pole, Raopura, Vadodara and Published from “Gurukrupa”, Zaghadia Pole, Nagarwada, Nadiad-387001 (India). Editor : Indukumar Laxmiprasad Pandya.

વર્ષ : ૪ : અંક : ૩

૨૨-૫-૨૦૧૯

22

મે - ૨૦૧૯

સત્સંગ પ્રદીપ

વર્ષ : ૪ : અંક : ૩ | ૨૨-૫-૨૦૧૯ | 23 | મે - ૨૦૧૯ | સત્તસંગ પ્રદીપ